

Hanna Ruutu

Kahtiajaettu ihminen

Fjodor Dostojevski, *Rikos ja rangaistus* (Prestuplenije i nakazanije, 1866).
Suom. Olli Kuukasjärvi. Otava, Helsinki 2008. 560 s.

Fjodor Dostojevskin (1921–1881) romaani on venäläisen realismin kulmakiviä. Uuden suomennoksen takakansi tiivistää miltei 700-sivuisen järkäleen juonenkulun riemukkaan lakonisesti: ”Nuori Raskolnikov murhaa rahapulassaan koronkiskurieukon ja sairastuu mielenjärkytyksestä.” Kuten klassikon lukeneet tietävät, tässä ei suinkaan ole koko totuus siitä, mitä romaanissa itse asiassa tapahtuu.

Rikos ja rangaistus ilmestyi 12 osassa venäläisessä aikakauslehdessä 142 vuotta sitten, mutta sen kansainvälinen kirjallinen ja aatehistoriallinen vaikutus on yhä mittava. Olli Kuukasjärven uusi suomennos on eittämättä kulttuuriteko; se tuo klassikkoromaanin elävälle, nykyaikaiselle suomen kielelle, joka valloittaa luultavasti uudet lukijapolvet salamaniskun lailla, iskien hermoon kuin tuhat volttia. Kuukasjärven kieli on samaan aikaan tätä päivää ja Dostojevskin kieltä, se sallii teoksen säilyttää oman, loistokkaan erityisarvonsa mutta tuo sen myös lähemmäksi nykylukijaa. Uusi käännös on kaikkea sitä, mitä käännöskirjalta niin usein odottaa, mutta joka toteutuu näin hienosti valitettavan harvoin.

Nomen est omen?

Yksi mahdollisista tavoista lähteä avaamaan *Rikoksen ja rangaistuksen* rikasta aatteiden, teemojen ja kerrontatekniikoiden aarreaittaa on aloittaa sen päähenkilön nimestä. Rodion Romanovitš Raskolnikovin kahtalaisen luonteen paljastaa jo hänen sukunimensä (ven. *raskol* = ja-

kaantuminen, hajaannus, kahtiajako, halkaisu). Tällä tavoin Raskolnikovin nimi viittaa sekä hänen persoonassaan vaikuttavaan dualismiin että toisaalta konkreettisesti hänen tekemäänsä hirmutekoon, koronkiskurieukon kirvestappoon. Romaanissa harrastetaan vastaavaa nimisymboliikkaa muutenkin: esimerkiksi Raskolnikovin järkevän ja toimeliaan opiskelijatoveri Razumihinin nimen takana on venäjän kielen sana *razum*, järki; terävä poliisipäällikkö Zаметov taas on johdettu verbistä *zametit'*, huomata, ja niin edelleen. Venäjää osaavasta nykylukijasta vastaavat ratkaisut saattavat tuntua suorastaan osoittelevilta, varsinkin kun sivuhenkilöiden henkilöahmot ovat usein johdettavissa tuon yhden hallitsevan ominaisuutensa kautta. Ratkaisun taustalla vaikuttavat kuitenkin sekä jatkokertomuksen genre että realismin tyyppioppi, joka korosti henkilöahmojen ominaispiirteitä ihmisryhmänsä *tyypillisinä* edustajina.

Raskolnikov ei tietysti ole vain tyyppi, vaan mitä suurimmassa määrin elävä ihminen kaikkine sisäisine ristiriitoineen, ja sen ansiosta hän kuuluu kirjallisuudenhistorian suuriin henkilöahmoihin. Hän on teoksen kiistaton keskushahmo, siinä määrin yhtä Dostojevskin kerronnan kanssa, että häntä on välillä jopa vaikea nimittää päähenkilöksi, koska lukija viettää hänen tajunnanvirrassaan niin pitkiä aikoja ja koska teosta hallitseva näkökulma on miltei tyystin hänen. Hänen kauttaan ilmenee teoksen keskeinen problematiikka ja hänessä kuvastuu se vastakkainasettelu, joka teoksessa kulminoituu nimenomaan järjen ja uskon väliseen kamppailuun.

Teorian ja uskon, järjen ja tunteiden kahtiajako ja vastakkainasettelu heijastuu koko romaanin rakenteeseen; se näkyy Raskolnikovin toiminnassa sekä tietoisesti että tiedostamatta, ja näiden kahden voiman tasapaino ja arvottaminen on myös Dostojevskin koko tuotannon ydinkysymyksiä.

Järki tai teoria

Koko romaanin ensimmäisen puoliskon ajan Raskolnikovia hallitsevat hänen mieltään askarruttavat ja vangitsevat aatteet ja teoriat. Realismille tyyppillisesti Dostojevski on sisällyttänyt teokseensa koko joukon aikakaudellaan suosittuja ja muodikkaita aatevirtauksia ja ideologioita. Joskus kirjailija jopa ennakoiki aatteita, jotka ovat vasta tulossa (esimerkiksi Nietzschen yli-ihmiskäsitystä, joka ei vielä romaanin kirjoitushetkellä ollut syntynyt, tai Freudin psykoanalyysia, johon teos on osaltaan vaikuttanut). Raskolnikovin surmatyön taustalla ovat eriaisteiset ja monilähtöiset yliihmisyyssaatteet, joita 1800-luvun Venäjän lukevan sivistyneistön keskuudessa liikkui runsaasti. Tärkein näistä on *nihilismi*, usko järjen ylivertauuteen ja pyrkimys kieltää kaikki inhimilliset tunteet korostamalla toiminnassa pelkästään tieteellisesti todistettavia seikkoja. Raskolnikovilla nihilismiin liittyy myös tietynlainen Napoleon-kompleksi – hän uskoo, että maailmassa on valittuja, jotka ovat oikeutettuja tekemään suuria tekoja, jopa tappamaan, suuremman inhimillisen hyödyn saavuttamiseksi: ”[...] ihmiset jakaantuvat luonnonlain mukaisesti *ylipäättään* kahteen ryhmään: alempaan, taval-

listen ihmisten ryhmään, joka niin sanoakseni muodostaa yksinomaan kaltaistensa siittämistä ja synnyttämistä huolehtivan aineksen, ja varsinaisiin ihmisiin, joilla on kykyä ja lahjoja esittää omassa piirissään *uusi puheenvuoro*” (328). Todistaakseen teoriansa voiman, lausuaakseen ”uuden sanan” Raskolnikov murhaa ”täin”, koronkiskurieukon. Mutta murhasta alkaa hänen tiensä kohti täysin toisenlaista elämänymmärrystä, joka rupeaa vähä vähältä murentamaan järjen ylivaltaa hänen käyttäytymisessään ja tajunnassaan.

Raskolnikovia liikuttelevien aatteiden ja teorioiden lisäksi teokseen tuodaan sivuhenkilöiden kautta myös muita aikakauden muotiaatteita, esimerkiksi Lebezjatnikovin edustama utopistinen sosialismi moniavioisuusineen ja äärimmillen vietyine yhteisöllisyyksineen. Utopistisen sosialismin ja utilitarismin viitteitä voi lukea myös Raskolnikovin murhaa edeltävissä ajatuksissa siitä, että yhden koronkiskurieukon murha voi aiheuttaa hyvää lukuisille muille ihmisille. Murhan tehtyään hän tosin huomaa, ettei ole pystynyt elämään oppiensä mukaisesti, vaan on piilottanut rahat jakamatta niitä kenellekään, edes itselleen. Yksi Dostojevskin tyyppillisistä kaksosolentohahmoista, Raskolnikovin vastinpariksi asettuva läpeensä turmeltunut aatelismies Svidrigailov taas havainnollistaa sitä, mihin päähenkilön aatteet olisivat johtaneet ilman sielua, sydäntä tai tunteita. Svidrigailoville toiset ihmiset ovat vain välineitä omien tarpeiden tyydyttämiseksi, eikä hänen maailmankuvassaan moraalille ole mitään sijaa. Tämä tie johtaa kuitenkin tuhoon. Svidrigailov tekee itsemurhan, ja elämänsä lopettamista suunnittelee moneen otteeseen myös Raskolnikov siinä henkisessä kurimuksessa, jonka vallassa hän murhan jälkeen on. Se ei kuitenkaan ole romaanin päähenkilön kohtalo.

Sielu

Raskolnikovin teorian tekee tyhjäksi hänen inhimillinen sydämensä tai sielullinen puolensa – juuri se,

joka saa hänet sairastumaan mielenjärkytyksestä murhatyön jälkeen. Tätä puolta hän ei luonnollisesti tiedosta itsessään romaanin alkupuolella, ennen teoksen käännekohtaa – hänen tunnustustaan, joka tapahtuu romaanin puolivälissä. Sittemkin hän pääsee henkisen puolensa kanssa sopuun vasta aivan romaanin lopussa. Raskolnikovin kahtalainen persoonallisuus käy tosin ilmi kerroinnassa vähä vähältä koko teoksen ajan: se ilmenee ikään kuin tiedostamattomina, puolihuolimattomina laupeudentekoina, joita hän harjoittaa koko ajan, äkkinäisesti, varomatta, ymmärtämättä niitä itsekään ja ihmetellen omaa toimintaansa myöhemmin. Hän antaa toistuvasti pois omat vähätkin roponsa auttaakseen apua tarvitsevaa kerjäläistä, prostituotua tai Marmeladovin perhettä; näissä teoissa ilmenee Raskolnikovin todellinen luonne, jota hän ei itse tiedosta tai edes halua tiedostaa ajatusten askarrellessa etupäässä teorioiden parissa. Toinen ilmaisu Raskolnikovin sielusta, omatunnosta ja alitajunnan antamista varoituksista ovat unet, joita Dostojevski käyttää mestarillisesti ennakkoimaan päähenkilönsä kehityksen ratkaisevia käännekohtia. Painajaiset ilmestyvät nimenomaan ennen murhaa, murhan jälkeen, ennen tunnustusta sekä viimeisen kerran epilogissa, ennen Raskolnikovin lopullista valaistumista ja uuden elämän alkua. Tällöin Raskolnikov näkee sairavuoteellaan unen rutosta, joka johtaa suuren osan ihmiskunnasta tuhoon: ”Mutta ketkään ihmiset eivät milloinkaan pitäneet itseään niin viisaina kuin nuo tartunnan saaneet. He eivät olleet koskaan pitäneet tuomioitaan, tieteellisiä päätelmiään, moraalisia vakaumuksiaan ja uskomuksiaan yhtä horjumattomina. Kokonaiset kyläkunnat, kaupungit ja kansat saivat tartunnan ja menettivät järkensä. Kaikki olivat hädissään eivätkä ymmärtäneet toisiaan...” (684) Uni edeltää Raskolnikovin lopullista ymmärrystä aatteiden ja teorioiden tuhoavasta voimasta, jonka vallassa hän on itse ollut.

Mutta ennen kuin tähän pisteeseen päästään, Raskolnikovin

” Mihin päähenkilön aatteet olisivat johtaneet ilman sielua, sydäntä ja tunteita.”

täytyy kärsiä rangaistuksensa, jota itse asiassa koko teoksen toinen puolisko käsittelee ja joka itse asiassa alkaa vähä vähältä heti murhan jälkeen. Suurena käännekohtana on kohtaus, jossa Raskolnikov tunnustaa tekonsa prostituoitu Sonjalle. Tämä Raskolnikovin naispuolinen vastinpari ilmentää romaanissa uskoa ja sielua, ja hänen tehtävänsä on johdattaa teoksen päähenkilö uudelleen yhteyteen kadottamansa henkisyiden ja inhimillisten tunteiden kanssa. Tällä tavoin Raskolnikovin rangaistus ei itse asiassa olekaan vankeiluomio, vaan temaattisesti rangaistuksena toimivat päähenkilön tuskat ja mielenjärkytys murhateon jälkeen. Raskolnikov valitsee Sonjan tunnustuksensa kohteeksi juuri siksi, että tämän kyky kärsiä on niin suuri; Sonja on uskossaan niin vahva, että hän pystyy uhrautumaan perheensä puolesta jopa prostituoiduksi, vaikka tietääkin, ettei se välttämättä muuta mitään. Sonja ottaa kantaakseen myös Raskolnikovin ristin – kunnes Raskolnikov ottaa sen lopulta itse kantaakseen.

Romaanin päätelmä on, ettei ihminen voi elää ilman uskoa, pelkkään järjen voimaan luottaen. Vaikka romaanin rakenteeseen ja juonenkulkuun nähden epilogi vaikuttaa jotenkin lisätyltä, avaavat sen tapahtumat Dostojevskin sanomaa tarpeellisella tavalla. Raskolnikovin silmien lopullinen avautuminen ja hänen päätöksensä avata sydämensä niin Sonjan rakkaudelle kuin uskollekin on kuvattu voimakkaan subliimin kohtauksen avulla. Lopulliseksi vaikutelmaksi romaanista eivät sittenkään jää Raskolnikovin kokemat sieluntuskat ja synkän ahdistuksen syöverit, vaan seesteisyys ja harmonia, jälleensyntyminen, toivo ja usko uuteen elämään – ihminen, joka on päässyt tasapainoon järjen, uskon ja henkisyiden suhteen.